

1807—14.

Professor Falbe Hansens Artikel om min Bog i sidste Hefte af »Nationaløkonomisk Tidsskrift« er jo en Anmeldelse fra sagkyndigst Haand, og jeg har læst den med oprigtig Taknemmelighed. De fremsatte Indvendinger kan jeg ogsaa tildels underskrive, men overfor enkelte vilde jeg gjerne have Tilladelse til at gøre et Par supplerende Bemærkninger, da de vedrøre Punkter af formentlig almen historisk og nationaløkonomisk Interesse.

Falbe Hansen mener, at min Kritik af Statshusholdningen 1807—14 vel kan være berettiget, men at jeg for lidet har fremhævet, at den fortvivlede Situation næsten ingen Udveje tillod; hvad derimod min Kritik af Perioden før Krigen angaar, skal den forsaavidt være uberettiget, som man ikke kan forlange, at den Schimmelmanske Finansstyrelse skulde have fremtvunget nye Skattepaalæg allerede i 90erne, hvad der vilde have udmattet Folket og gjort det ude af Stand til at bære den følgende Tids uhyre Byrder. Det forekommer mig imidlertid, at jeg meget stærkt i min Bog har fremhævet, at de Skattepaalæg, der fremkom i selve Krigen Tid, ingenlunde vare uforsvarlige. Man har, skriver jeg, »for Finansernes Vedkommende kun bevaret Erindringen om et bundløst Virvar, der endte med Borgernes Ødelæggelse og Statens Bankerot. Det bør derfor her endnu en Gang gentages, at Hovedskylden ikke laa paa selve Krigsaarene.« (Pg. 254.) At man i fortviv-

1807—14.

Professor Falbe Hansens Artikel om min Bog i sidste Hefte af »Nationaløkonomisk Tidsskrift« er jo en Anmeldelse fra sagkyndigst Haand, og jeg har læst den med oprigtig Taknemmelighed. De fremsatte Indvendinger kan jeg ogsaa tildels underskrive, men overfor enkelte vilde jeg gerne have Tilladelse til at gøre et Par supplerende Bemærkninger, da de vedrøre Punkter af formentlig almen historisk og nationaløkonomisk Interesse.

Falbe Hansen mener, at min Kritik af Statshusholdningen 1807—14 vel kan være berettiget, men at jeg for lidet har fremhævet, at den fortvivlede Situation næsten ingen Udveje tillod; hvad derimod min Kritik af Perioden før Krigen angaar, skal den forsaavidt være uberettiget, som man ikke kan forlange, at den Schimmelmanske Finansstyrelse skulde have fremtvunget nye Skattepaalæg allerede i 90erne, hvad der vilde have udmattet Folket og gjort det ude af Stand til at bære den følgende Tids uhyre Byrder. Det forekommer mig imidlertid, at jeg meget stærkt i min Bog har fremhævet, at de Skattepaalæg, der fremkom i selve Krigen Tid, ingenlunde vare uforsvarlige. Man har, skriver jeg, »for Finansernes Vedkommende kun bevaret Erindringen om et bundløst Virvar, der endte med Borgernes Ødelæggelse og Statens Bankerot. Det bør derfor her endnu en Gang gentages, at Hovedskylden ikke laa paa selve Krigsaarene.« (Pg. 254.) At man i fortviv-

lede Tider greb til fortvivlede Udveje, var der intet mærkeligt i. Men paa den anden Side kan man jo ogsaa eller netop i en fortvivlet Situation lægge Egenskaber for Dagen, der lette Stillingen og i hvert Fald ikke forværre den. Hvad jeg skarpt har fremhævet, er Manglen paa Enhed i Finansforvaltningen under Krigen. Den grænseløse Uorden, de hinanden krydsende Planer, Projekter og Forholdsregler, det stundesløse Lovmageri, der øgede Forvirringen og vilde have gjort endnu flere Ulykker, hvis man havde faaet Tid til at føre alle Lovene ud i Livet — hvad der paa Grund af Lovenes Mængde og Administrationens delvise Gaaen i Staa heldigvis umuliggjordes —, Alt dette hang vel sammen med de ulykkelige Tidsforhold, men var ingen naturlig nødvendig Følge af Statskassens Forlegenhed og Sedlernes Ufunderethed.

Jeg har i disse Dage siddet og læst Zolas »la débacle«. Jeg har ladet mig sige, at Fremstillingen af Slaget ved Sedan er rigtig, og jeg er, sikkert ligesom enhver Læser maa være det, grebet af den vidunderlige Kraft, hvormed det forfærdelige Drama er skildret. Den franske Hær var kommet i en cul de sac. Men hvad der, efter Skildringen, bragte Ulykken til sin Højde, var, at man midt under Katastrofen havde skiftende Hærførere, at Napoleon III. vilde ét, de vaxlende og indbyrdes uenige Generaler hver sit. Selvfølgelig kan sligt undskyldes. Men naar Fyrster, Hærførere, ledende Statsmænd under de store Katastrofer tabe Hovedet og forøge Ulykkerne istedetfor at formindske dem — ja, da danne de Modsætningen til de berømte Tilbagetogsledere ligefra Xenofons til Napoleon den Stores Dage (1814), og da bliver det dem ikke til Berømmelse. Derfor synes det mig heller ikke for haardt, naar jeg udtaler om Frederik den Sjette, »at medens den store Mand voxer under Faren, var her det modsatte Tilfældet« (Pg. 563), en Ytring, der selvfølgelig ogsaa kan overføres paa Schimmelmänn og i det hele paa hin Tids ledende Mænd.

Men, som sagt, Hovedskylden lægger jeg paa Tiden før Krigen, og her mener Falbe Hansen, jeg har Uret.

Man huske imidlertid paa Forholdene i Danmark i forrige Aarhundredes sidste Decennium. De vare ikke saaledes, at Statskassen havde, om ikke fuldt op af Penge, saa dog Balance mellem Indtægter og Udgifter, at Pengevæsenet var fast og vel ordnet, at paa den anden Side Erhvervsvirksomheden laa nede, medens Skatterne vare tunge, og at der endelig var Fred og ingen Fare Evropa over; hvem vilde saa have fordret, at man skulde paalægge nye og tyngende Skatter for maaske at gemme en Sølvbeholdning som nu Guldoplaget i Spandau, til Brug for kommende Tider, fremtidige Forlegenheder og Ulykker. Forholdene vare helt anderledes. Statskassen havde kronisk Underbalance. I Aaret 1790 beløb Indtægterne sig til 25 Mill. Kr., Udgifterne til 30 Mill., og Statsgælden (fraregnet Bankvexler og Seddelgæld) beløb sig til 105 Mill. Kr. Pengescedlerne vare uindløselige. Man havde prøvet Krigstider i 1788, og man vidste, hvor lidt der skulde til, for at det hele kunde gaa i Staa. Hvilke Theorier, man end dernæst havde, eller før og efter den Tid har haft om Seddel- og Bankvæsenet, saa var Finansstyrelsen paa hin Tid i og for sig ikke i Uvished om, hvad der var det rigtige. Et godt og solidt Pengesystem var gennemført i Hertugdømmerne, og hvad Kongeriget angaar, viste Fundatsen for Speciesbanken, oprettet 1791, at man var ganske paa det rene med, at Kurantseddelmængden burde indskrænkes betydeligt, men desuagtet indførte man Bestemmelser, der kun halvt fremmede, og der halvt modarbejdede Formaalets Opnaaelse, fordi man manglede den fornødne Metalmængde. Der var altsaa god Grund til at skaffe Statskassen Penge, og for hvert Aar af 90erne, der gik, med voxende Krigsuroligheder og voxende Farer for, at Danmark skulde drages ind i Krigen, blev der mere Anledning dertil. Samtidig var det indadtil gode Aar. Handelsomsætningen var i stadig Stigning. (I Forbigaaende maa jeg nævne, at naar Falbe Hansen henleder Opmærksomheden paa, at det i »den glimrende Handelsperiode« kun var faa og store Handelshuse, der havde Del i den gode Tid, da mener jeg i det paagældende Kapitel af min Bog, se navn-

lig Pg. 92—94, at have vist, at mange vare delagtige i den rige Handel, rent bortset fra, at man naturligvis indirekte nød godt af den i vide Kredse). Agerbruget var i stærk Opkomst, og der skyldes fyldigt Bevis for, at man ikke fem til ti Aar tidligere, end det skete, kunde have paalagt det de Skatter, der fastsattes i 1802. Det var Landbovennerne, der holdt igen, men det havde været Finansstyrelsens Sag at paavise, hvad Statens Finanssvindel kunde føre til — Krisen 1799 gav et sørgeligt Bevis derpaa. Naar jeg har paavist, at Tiaaret 1792—1802 kunde have bragt 50 Mill. Mk. Banko i Statskassen, har jeg naturligvis ikke ment, at man skulde have opsamlet dette Beløb, i en Slags Forudelse om Perioden 1807—14. Men det er et saadant Beløb, der efterhaanden kunde være gaaet ind og efterhaanden anvendt til at bringe Finanserne ud af deres Vexelengagements og gjort Kurantsedlerne indløselige. Vil man indvende, at disse Penge yngede bedre i Befolkningens Kasser end i Statens — Falbe Hansen mener endog, at deres Optrædelse vilde have virket saa trykkende, at Befolkningen vilde være bleven ude af Stand til at gaa den følgende Tid igennem uden komplet Ruin —, da kan dette være rigtigt, naar Spørgsmaalet var om at indsamle og anvende Pengene til statsindustrielle Foretagender eller lign. Men skulde de anvendes til at fæstne Basis for Landets hele Omsætning, skabe Stabilitet i Statens og Folkets Formuesforhold, da er man her paa et Omraade, hvor kun Staten og ikke den Enkelte kunde udrette noget, og hvor Befolkningen indirekte rigeligt havde faaet tilbage, hvad den direkte havde givet ud. Folkets Forarmelse 1807—14 stammede ikke fra de dog meget tyngende Byrder, Krigen medførte, men fra Finans- og Seddelvæsenets Ødelæggelse, som det i Krigsaarene var næsten umuligt at undgaa, men som kunde have været forebygget før Krigen ved Forholdsregler, som selve de aktuelle Forhold, de løbende Aar gav al Anledning til. Falbe Hansen mener, at D. A. Meyer havde endnu mere Ret under Krigen, end jeg vil give den bekendte Finansmand. Dog, han havde i

højere Grad Ret før Krigen end under Krigen; han vidste dengang saalidt som Andre, hvad de kommende Aar vilde bringe, men han mente, at Finans- og Pengevæsenets Tilstand var slet, som det var, og under kommende, endnu alvorligere Forhold, end man levede under, vilde blive ulykkebringende. Og Begivenhederne have givet ham Medhold deri.

— Er der saaledes paa de ovennævnte Punkter divergerende Opfattelser mellem Falbe Hansen og mig, kan jeg, som alt sagt, iøvrigt i det væsentlige akceptere hans Indvendinger. Navnlig maa jeg indrømme, at Bogen har vel mange Tal. Det kunde synes inkonsekvent af Falbe Hansen, naar han da alligevel kræver en mere indgaaende Behandling af Varepriserne, i Forhold til Kurserne, end sket er, men jeg forstaar godt, hvad han mener. Jeg har vel meddelt en ret betydelig Mængde Varepriser og sammenstillet dem med de samtidige Kurser, jeg har gjort Rede baade for Levnetsmidlers og Produktionsmidlers Fordyrelse og tror ogsaa at have gjort Rede for, hvorledes den hele økonomiske Livsførelse paavirkedes af Kurssvingningerne. Men at Kurser og Priser ikke helt fulgtes ad, er ikke skarpt nok betonet, ikke tilstrækkelig paavist. En endnu væsentligere Anke, som maaske Forf. har følt endnu mere, end Læseren føler den, er, at man ikke fuldt centralt faar Rede paa, hvad Klang, om man saa kan sige, et vist Pengebeløb, en vis Pengeindtægt havde til de forskellige Tider for de Dalevende. Statistiken svigter her. Selv om man véd, hvorledes alle Varegrupper paavirkedes, selv om man søger at danne sig et Billede af, hvilke Fordringer der stilledes til Livet, og derefter vil maale et vist Pengebeløbs Betydning, er her dog et sidste, synes det mig, der glider En ud af Hænderne. Naar en Mand i 1810 var ansat i en Indtægt af 10,000 D. C., hvad betød saa dette Beløb for ham og for Samtiden? Man kan, som sket i min Bog, først gøre det op efter Kursen, derefter omsætte det i Nutidsmønt under Hensyn til den omtrentlige Skala for Pengenes forskellige Købeevne til de forskellige Tider, og

dog lykkes det ikke helt at trænge ind i, hvad Beløbet betød. Ere slige Undersøgelser allerede vanskelige i selve Nutiden ved Sammenligning mellem Land og Land, og er man endnu uheldigere stillet ved Sammenligning mellem Fortid og Nutid, saa kulminerer Vanskeligheden overfor en Tid, hvor de nominelle Beløb skiftede reel Betydning fra Dag til Dag. Den Mand, der gjorde sin Balance op for Aaret 1809, og saa, han havde tjent 10,000 D. C. — reducerede han virkelig for sig selv Beløbet efter Dagens Kurs eller efter Gennemsnitskursen for 1809, 1810 osv.? Hvis han havde en Del af Pengene tilovers, var saa ikke alligevel for hans Bevidsthed Daleren en Daler med den Værdi, der havde været knyttet til den i en lang Aarrække? Og hvor stor var Forskellen mellem Købmandens Syn paa en saadan Daler og Embedsmandens eller Almuemandens? Dens virkelige Værdi kan vi maaske nu maale, ved at ansætte dens Købeevne efter et rationelt Gennemsnit af alle Datidens Varepriser, men hvad vidste man den Gang derom? Hvor rig var Besidderen af et vist Pengebeløb, hvor rig følte han sig, hvordan anslog Samtiden hans Formue, hvor hurtigt og hvor dybt trængte Deprecieringen sig ind i Bevidsthederne? Jeg har en Følelse af, at man her kan gøre mange Tilløb — og jeg har forsøgt at komme Sagen paa nært Hold — men den sidste, den afgørende Forstaaelse er det vel endog umuligt at reproducere.

Paa et helt andet Omraade var jeg ofte under Udarbejdelsen af min Bog beskæftiget med at søge det afgørende, det centrale — nemlig overfor den Regeringspolitik, der fulgtes, f. Ex. i Licenssagerne, i Kaperforholdene, i Bankbestyrelsen, ja i selve den almindelige Finanspolitik. En medvirkende Grund til, at Bogen maaske slæber vel megen Ballast med sig, er ikke blot, at jeg overfor de nye og vanskelige Emner nødig vilde lade for meget ubevist af, hvad jeg mente at kunne godtgøre, men ogsaa Nødvendigheden af ved sideordnede Exempler hyppigt at maatte klarlægge, hvad der ikke organisk, ud fra enkelte Synspunkter, lod sig fremstille. Jeg stod ikke

overfor Labyrinter, hvor det gjaldt om at finde Ariadne-traaden, saaledes at man, naar Vejen én Gang møjsommeligt var fundet og afmærket, kunde gaa ud og ind og vise Andre Besked. Her var Kaos. Hvordan give en organisk Fremstilling af det evropæisk-internationale Licenssystem under Kontinentalspærringen! Hemmeligheden var jo netop, at enhver Regel fastsattes, enhver Lov udstedtes for i næste Øjeblik at brydes, bevidst at eluderes, endog af Lovgiveren selv. Eller hvordan give en fuldt sammenhængende Fremstilling af, hvordan vort Finansvæsen lededes i hine Dage! Der var ingen Ledelse. Man kan ikke give en Helhedsbeskrivelse, men kun en Beskrivelse af Stykkerne, eftersom alle Ting netop vare slaaede i Stykker.

Men alt dette udelukker ikke, at selve Skriftet 1807—14 kunde have præsenteret sig som en Helhed. Naar der her, efter Professor Falbe Hansens Mening, er en Mangel tilstede, da har den sin væsentlige Grund i Bogens Genesis, som jeg dog indrømmer ingenlunde er fuldt diskulperende. Paa den anden Side maa jeg saa udtale min store Glæde over, at Bogens enkelte Dele i saa høj en Grad har været til den udmærkede Anmelders Tilfredshed. Jeg tager hans Ros som en Opmuntring til Fortsættelse, som jeg har taget hans Indvendinger som Anledning til fornyede Overvejelser med Hensyn til den alt behandlede Periode.

Den 13. Juli 1892.

Marcus Rubin.

Den Uenighed, der findes mellem Rubin og mig om de foreliggende Spørgsmaal og som jeg har paapeget i min Anmeldelse, skyldes ikke uoverensstemmende Meninger om, hvad det var, der foregik i hin Tid, eller om hvorledes Forholdene udviklede sig; jeg har tvertimod et bestemt Indtryk af, at Rubins Fremstilling af de Begivenheder,

der foregik, er baade rigtig og fuldstændig. Uoverensstemmelsen mellem os bestaar derimod i, at vi bedømme disse Begivenheder og de Mænd, der havde Indflydelse paa dem, paa en lidt forskellig Maade. Jeg mener, at Rubin paa adskillige Punkter fælder en lidt for haard Dom, ikke lægger tilstrækkelig Vægt paa de undskyldende Momenter, som vare tilstede. Det vigtigste Punkt i vor Uoverensstemmelse er Dommen over det Bernstorff-Schimmelmansske Ministeriums Finansstyrelse i Slutningen af forrige Aarhundrede. Ogsaa jeg mener, at der med Føje kan rettes stærke Bebrejdelser mod dette Ministeriums Finansstyrelse, og jeg har bl. a. udtalt dette i mit Skrift om »Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne« II. D. S. 25; men jeg gaar i saa Henseende ikke saa vidt som Rubin, idet jeg mener, at der ikke kan gøres synderlige Indvendinger mod Ministeriets Skattepolitik, og at Hovedfejlen laa i dets Politik paa Penge- og Bankvæsenets Omraade. Uenigheden mellem Rubin og mig drejer sig tildels om det samme som den bekendte Strid i 50erne mellem M. L. Nathanson og A. S. Ørsted. Rubin staar nærmest paa Nathansons Side, jeg noget mere paa Ørsteds Side; men der er den Forskel mellem hin gamle hidsige Strid og vor nuværende lille Uenighed, at om den ene Halvdel af Stridspunkterne, om Penge- og Bankvæsenet, er jeg enig med Rubin i, at Nathanson i det Væsentlige havde Ret overfor Ørsted, og det er kun om den Del af Striden, der angaar Ønskeligheden af at have forøget Skattebyrden allerede i Begyndelsen af 1790erne, at jeg staar paa Ørsteds Side imod Nathanson og Rubin, og jeg kan i alt Væsentligt tiltræde Ørsteds Bemærkninger om denne Sag i hans »Af mit Liv og min Tids Historie« 2det Bd. S. 53—67 m. fl. Steder, og overfor Rubins Bemærkninger henviser jeg dertil. I Dommen om D. A. Meyers Virksomhed er jeg enig med Rubin, kun mener jeg, at hvis R. havde undersøgt Forholdet mellem Bankkursens Svingninger og de indenlandske Svingninger i Priserne paa Varer og Arbejds løn, vilde han være kommen til i endnu større Udstrækning at frikende Meyer. Det er

maaske et for stærkt Ord, jeg her har brugt, naar jeg har kaldt Udeladelsen af denne Undersøgelse for en »Lakune«, thi Undersøgelsen laa ikke som et nødvendigt Led i Rubins Arbejds-Plan, og at han ikke har taget den med op, — hvad jeg vilde have gjort —, beror vistnok for en Del i vor forskellige Opfattelse af Statistikens Omfang og Methode, og jeg maa indrømme, at hans Opfattelse paa dette Punkt er mere »moderne« end min.

Ved at gennemlæse min Anmeldelse af Rubins Bog 1807—14, efter at den er bleven trykt i Nationaløkonomisk Tidsskrift, har jeg iøvrigt faaet et Indtryk af, at jeg noget for stærkt har betonet Uoverensstemmelsen mellem hans og min Opfattelse. Det er en Fejl, som en Anmelder let kan komme til at begaa; thi det af den anmeldte Bog, som man er enig med Forfatteren om, er der jo ingen Grund til at komme nærmere ind paa, man dvæler derimod udførligt ved det, man ikke er enig med Forfatteren om, og som man derfor har noget at sige om, og Følgen deraf bliver let, at Uoverensstemmelsen synes større, end den i Virkeligheden er. Det er mig derfor ret kært at kunne benytte denne Lejlighed til at udtale, at de Indvendinger, jeg har at gøre mod Bogen »1807—14«, og som jeg har fremsat i min Anmeldelse af den, ere smaa og ubetydelige i Sammenligning med det meget gode og nye, der findes i den. Jeg anser Rubins Bog 1807—14 for et fortræffeligt Arbejde, baade i formel og reel Henseende. Den er af Betydning i historisk Henseende ved at oplyse en af de vigtigste Perioder i vor nyere Historie og ved at meddele en Mængde kulturhistoriske Smaatræk, og den er af nationaløkonomisk Interesse ved sin sagkyndige og indgaaende Behandling af vort Penge- og Finansvæsen i dets Dekadence-Tid.

V. Falbe Hansen.